

Eğitimde fırsat eşitsizliğinin fırsat eşitsizliğinin nedeni olarak okul/ öğretmen etkisizliği ve aile katılımı

Engin Aslanargun

Özet: İlerleme, demokrasi, insan hakları gibi kavramlar ile toplumdaki bireylere sunulan fırsat eşitliği arasında yakın bir ilişki vardır. Toplumsal hayattaki fırsat eşitliğinin alt boyutu olarak eğitimde fırsat eşitliği kapsam, hedef kitle ve derinlik açısından düşünüldüğünde etki gücü en yaygın eşitlik türleri arasında sayılmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmiş ülkelerde, son birkaç yıl içinde ise ülkemizde gündem olan bu konu fiziki, maddi ve teknolojik olanaklara indirgenerek oldukça dar, felsefesinden uzak ve niceliğe dayalı olarak tartışılmaktadır. 2021 yılında yapılan MEB Şurası gündem maddelerinden birisi olmasına karşın eğitim, bilim ve akademi dünyasında yeterli ilgiyi görmediğini ve güncel çalışma raporlarına konu olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun en temel sebebi eğitimde fırsat eşitliği çalışmalarının öğretmen ve okul etkililiği ile aile katılımı merkezli yapılması gerekirken niceliksel ve fiziki iyileştirmelere indirgenmesinden kaynaklanmaktadır. Okul öncesi eğitimde yaşanan sayısal gelişmeler, okullara gönderilen ödenekler, ücretsiz kitap dağıtımı, zorunlu eğitim süresi ve okulların yükselmesi, öğretmen atamaları gibi nicelik ve sonuç merkezli tartışmaların yürütülmesi konunun yeterince anlaşılmadığını ve literatürdeki bilgi birikimiyle ilişkilendirilmeden yürütülmeye çalışıldığını göstermektedir. İhtiyaç analizi yapılmadan, gelişmiş eğitim sistemleri incelenmeden, oldukça zengin bir birikime sahip literatürden yararlanılmadan ve ciddi bir felsefeye dayanmadan yürütülecek eğitimde fırsat eşitliği çalışmaları mevcut eşitsizliği ortadan kaldıramayacağı gibi meşrulaştırma, derinleştirme ve sürekli hale getirme riskini taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: *Eğitimde fırsat eşitsizliği, aile katılımı, okul etkililiği.*

School / teacher ineffectiveness and parent participation as a matter of unequal educational opportunity

Abstract: There is a close relationship between the concepts such as progress, democracy, human rights, and equal opportunity that people have in society. Equal educational opportunity as a sub-dimension of equal opportunity in social life is one of the most extensive, comprehensive, and pervasive that has been talked over in the developed countries since the second half of the twentieth century and for several years now in Turkey. The problem is that equal educational opportunity has been reduced to quantification such as materials, technology, and physical means which is far from the emerging philosophy as comprehended in the developed countries. Equal educational opportunity had been discussed as one of the agenda topics at the National Education Council (şura) held in 2021 but attracted less public attention and was studied poorly in academic researches. This is because the topic of equal educational opportunity has been dealt with by reducing to quantitative and physical improvements instead of school/teacher effectiveness and parent participation. Handling the topic reducing to quantification and outcomes such as preschooling ages, school funds, free school books, the period of compulsory education, the proportion of schooling, and newly enrolled teachers are means of inconclusive comprehension for the equal educational opportunity and being unaware of the studies and researches in the literature. If the policies and studies about equal educational opportunity are handled without needs analysis, scrutinizing the developed countries' policies, make use of literature and philosophical background, this will not provide equality in educational settings, furthermore, it may possibly causes to maintain, legitimize and deepen the inequality in educational settings.

Keywords: *Unequal educational opportunity, parent participation, school effectiveness.*

Prof. Dr. Düzce Üniversitesi, enginaslanargun@gmail.com ORCID:0000-0002-4965-0229

63

Başvuru/Submitted
30 Eki/Oct 2022

Kabul/Accepted
2 Ara/Nov 2022

Yayın/Published
31 Ara/Nov 2022

Makale Türü
Eleştirel İnceleme /
Critical Review

Alanyazın
Eğitim Bilimleri
Eleştirel İnceleme
Dergisi

CRES Journal
Critical Reviews in
Educational Sciences
2022, (Özel Sayı), 63-71

Aslanargun, E. (2022)
Eğitimde fırsat eşitsizliğinin
nedeni olarak okul/ öğretmen
etkisizliği ve aile katılımı.
Alanyazın, [Özel sayı/
Special issue], 63-71.

Öncü Okul
Yöneticileri Derneği
2718-0808

ALAN
YAZIN

CRES
Journal

Giriş

Bir ülkede yaşayan bütün bireylerin eşit eğitim olanaklarından faydalanması yakın ve uzak gelecekte ülkenin kalkınması ve üretkenliği ile doğrudan ilgilidir. Demokrasi, adalet, ekonomi, kalkınma, toplumsal barış, sosyal birliktelik, psikolojik ve kültürel sermaye gibi ülkenin insan kaynaklarını etkili bir şekilde kullanma anlamına gelen etkili bir eğitim sistemi ancak fırsat eşitliğinin sağlanması ve ülke genelinde mümkün olduğunca bütün bireylere eşit ve adil eğitim olanaklarının sunulması ile mümkündür. Aksi takdirde sosyo ekonomik veya geleneksel olarak avantajlı olan aileler ve gruplar bu avantajlarını eğitim aracılığı ile sürdürebilecek, meşrulaştırabilecek ve insan kaynaklarının etkili bir şekilde değerlendirilememesine neden olacaktır. Bu çalışmada eğitimde fırsat eşitliğini engelleyen bir faktör olarak okul ve öğretmen etkisizliği ile aile katılımı irdelenmeye çalışılacaktır.

Eğitimde fırsat eşitliği tartışmaları son yıllarda eğitim gündemini oluşturan önemli konu başlıkları arasında sayılmaktadır. Son iki bakan Ziya Selçuk ve Mahmut Özer'in altını çizdiği önemli hususlardan biri olarak eğitimde fırsat eşitliği 1-3 Aralık 2021 tarihinde yapılan 20. Milli Eğitim Şurasının iki temel konusundan birisini oluşturmuştur (TTKB, 2022). Şimdiye kadar yapılan 20 eğitim şurası içerisinde birçok konu birden fazla şurada tekrar tekrar tartışılmasına karşın eğitimde fırsat eşitliği konusu ilk defa gündeme gelmiş ve irdelenmiştir. 1973 tarihli Milli Eğitim Temel Kanununda yer alan 14 temel ilkedden birisi olarak (MEB, 1973) eğitimde fırsat ve imkân eşitliği konusunun aradan yaklaşık yarım asırlık bir zaman geçtikten sonra tekrar gündeme gelmesi ve tartışılması önemli olmakla birlikte hangi ihtiyaç, beklenti ve araştırma sonuçlarına dayalı olarak tekrar gündem olduğunun bilinmemesi veya en azından kamuoyuna yeterince yansıtılmaması önemli bir konu başlığının sıradanlaşmasına neden olmuştur. Nitekim şura kararları incelendiğinde eğitimde fırsat eşitsizliğinin kaynağı olarak gelişmiş ülkelerde yapılan tartışmalarda, literatürde ve araştırmalarda odak noktası olan okul ve öğretmen etkililiğine hiç değinilmediği görülmektedir (TTKB, 2022b). Öğretmen ve okul etkililiğine vurgu yapmadan yürütülen eğitimde fırsat eşitliği tartışmaları, şeker ve un olmadan girişilen helva yapma macerası gibi yapay ve sonuçsuz kalmaya mahkumdur. Nitekim eğitimde fırsat eşitliği gibi oldukça önemli ve hayati bir konunun yanlış parametrelerle tartışılması başlığın önemini yansıtmaktan uzak sonuç ve öneri cümleleriyle tamamlanmıştır. Bunun sonucu olarak şurada yapılan tartışmaların özellikle okul öncesi eğitime yoğunlaşarak bazı niceliksel, şekilsel, fiziki ve istatistikî görüş, önerilerden ibaret hale geldiği görülmektedir. Fırsat eşitliği gibi eğitimin niteliğiyle doğrudan ilgili bir konunun tartışıldığı raporun bina, bütçe, temizlik, taşıma, reklam, materyal, aile desteği, öğretim programı gibi başlıklarla sınırlandırılması; okul etkililiği söz konusu olduğunda temel parametre olarak okul müdürü ve öğretmen etkililiği merkezinde konunun tartışılmaması ve yapılandırılmaması bundan önce yapılan 19 şura kararlarında olduğu gibi bu konunun da bir çeşit zihin egzersizi olarak arşivlerde yerini alacağını göstermektedir.

Eğitimde Fırsat Eşitliği: The Coleman Report (1966)

Eğitimde fırsat eşitliği ile ilgili ilk araştırmaları yapan ve başta ABD olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde önemli tartışmaları başlatan çalışma 1966 yılında J.Coleman ve arkadaşları tarafından yürütülmüştür (Lezotte, 1993).

Eğitimde Fırsat Eşitliği (Equality of Educational Opportunity) başlığı ile yayınlanan bu çalışma zamanı ve sonucu düşünüldüğünde eğitim sistemleri ve ortamları için oldukça önemli mesajlar ve çıkarımlar içermektedir. Coleman özetle şu sonucun altını çizmektedir:

“Okul, önceki yaşantısı ve sosyal ortamı karşılaştırıldığında çocuğun okul başarısı üzerinde çok az etkiye sahiptir. Çocuklara aile, çevre ve arkadaş ortamında yüklenen bu eşitsizlik durumu okuldan sonraki yetişkinlik döneminde de devam etmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği çocuğun yakın çevre ortamından bağımsız olarak güçlü bir okul etkisine vurgu yapmaktadır, ancak bu durum şimdilik Amerikan okulları için söz konusu değildir....”

Coleman ve arkadaşları tarafından ileri sürülen iddialar eğitim sistemleri açısından önemli dönüşümlerin ve odak noktaların oluşmasına katkı sağlamıştır. Sonraki yıllarda Eğitimde Mükemmellik Komisyonunu hazırladığı Risk Altındaki Ulus (*A Nation at Risk*) raporu okullardaki niteliği yükseltmeyi öncelikli başlık olarak ele almış, 2000’li yıllarda ise ünlü Hiçbir Çocuk Geride Kalmasın (*No Child Left Behind*) eğitim reformu senato ve başkan onayı ile bütün eyaletlerde eğitimde ortak standartlara ve niteliğe ulaşma hedefiyle yürürlüğe konmuştur. 1966 yılında saygın eğitimcilerden J.Coleman öncülüğünde bir grup araştırmacının hazırladığı raporla başlayan ve 2000 ‘li yıllara kadar yoğun olarak tartışılan, hatta diğer bir grup saygın eğitimci tarafından eleştirilerek reddedilen, ancak nihayetinde üzerine binlerce sayfalık makale, çalışma, rapor ve kitap yazılan “Etkili Okul” akımı temelde okullardaki eğitimin niteliğini yükseltme üzerine yoğunlaşmaktadır. Her türlü eleştiriye, tartışmaya, karşı çalışma raporlarına rağmen Amerikan okul sisteminde ciddi sayıda öğrenemeyen, dışlanan ve hedeflere ulaşmaktan uzak bir grup öğrencinin varlığı kabul edilmiş, raporlara yansımış ve yaklaşık yarım asırdan fazla bir zaman sürecinde eğitimin niteliğini arttırmaya yönelik ciddi bir literatür oluşmuştur. Eğitim bakanlığının da finanse ettiği etkili okul akımının temel hedefi okullarda sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel etmenlerden bağımsız olarak her çocuğun öğrenebileceği ortamları hazırlamak ve ailelerin sosyo ekonomik durumlarına bağlı olarak ortaya çıkan eşitsizlikleri en aza indirmektir. Raporlara yansıyan en can alıcı cümlelerden biri (Jorgensen ve Hoffmann, 2003) “...eğer çocuklarımız okullarda öğrenemiyorsa, kanunlar bunun sebebini ortaya çıkarmamızı zorunlu kılıyor, eğer okullarımız amaca hizmet etmiyorsa, toplumsal beklentiyi karşılayamıyorsa başka seçenekler ortaya çıkmalı...” şeklinde özetlenmekte ve sonucunda dört ana nokta etrafında eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması önerilmektedir. Bunlar:

- eğitimin içeriği sadeleştirilmeli ve merkeziyetçilikten uzak bir şekilde programlanmalıdır,
- öğrencilerin öğrenebileceğine yönelik yüksek beklenti oluşturulmalıdır,
- eğitim-öğretim zamanı verimli ve etkili kullanılmalıdır,
- öğrenme ortamları teşvik edici değildir; dolayısıyla öğretmen yetiştirme sistemi geliştirilmeli, öğretmenlik mesleğinin saygınlığını arttıracak adımlar atılmalıdır.

ABD’de 1966 yılında gündeme gelen eğitimde fırsat eşitliği konusu, Türkiye’de ilk olarak 1973 yılında çıkarılan Milli Eğitim Kanunu içerisinde özel amaçlar üst başlığı altında dile getirilmiştir. Yukarıda özetlendiği gibi gelişmiş ülkelerde

araştırmaya ve veriye dayalı olarak hazırlanan araştırma raporları sonuçları itibarıyla kamuoyu ile paylaşılmakta, eleştirilmekte, alternatif çalışmalarla çürütülmeye çalışılmakta ancak nihayetinde sonuçları ve çıktılarına göre eğitimin geleceğine ışık tutmaktadır. Her ülkenin ve toplumun kendi sosyolojisi ve durumsal özellikleri olabileceğinden hareketle, bir ülkede etkili olan bir uygulama diğer bir ülkede yürümeyebilir, bir ülkede problem olan bir durum diğer bir ülkede hayatın normal rutinleri arasında kabul edilebilir. Dolayısıyla burada örneği verilen ülke, özellikle eğitimde fırsat eşitliği ve devamında okul etkililiği konularında oldukça geniş bir literatüre ve deneyime sahip olduğu için yaşanan süreçler ve ulaşılan sonuçlar açısından fikir alınacak özellikler taşımaktadır. Eğitimde fırsat eşitliği ile okul, öğretmen ve aile değişkenleri arasında karşılıklı bir ilişki kurmadan, bu konuda toplumsal beklenti ve talepleri tespit etmeden ve nihayetinde araştırma sonuçlarına dayalı olmadan atılacak adımlar eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak yerine eşitsizliği meşrulaştırmaya neden olabilir, hatta daha da derinleştirebilir. Ülkemizdeki insanlar arasında istatistiklere yansıyan sosyo-ekonomik açıdan gelir dengesizliğinin diğer bir boyutu olarak eğitimde fırsat eşitsizliği yaşanmakta ve aile etkisine bağlı olarak bu eşitsizlik durumu her geçen gün büyümektedir.

Eğitimde Fırsat Eşitsizliğinin Temel Nedeni Olarak Okul/ Öğretmen Etkisizliği

İnsanlar dünyaya eşit şartlar ve olanaklarla gelmemektedir. Bazısı kişi başına düşen milli geliri yüksek bir ülkede, bazısı sürekli yoksulluk çeken bir ülkede doğabilmektedir. Bazıları zengin bir ailede, bazıları zor geçinen bir ailede, bazıları engelli, bazıları ideal ölçülerde, bazıları şehir merkezinde bazıları köyde, kısaca insanlar dünyaya farklı şartlarda, olanaklarda ve ortamlarda gelmektedir. Tarihsel, kültürel, sosyolojik ve teolojik tartışmaların konusu olan bu duruma yönelik bakış açısı, değerlendirme ve yorumlar farklı ideolojilerin doğmasına kaynaklık etmiştir. Toplumsal, kültürel, ekonomik vb. faktörlere bağlı olarak eşit şartlarda dünyaya gelmeyen ve eşit olanaklara sahip olmayan bireylerin okul öncesi dönemden başlamak üzere ortak bilgi ve kültür düzeyine yükseltilmesi eğitimin temel amacı olarak neredeyse bütün ülkelerde kabul edilmiş evrensel gerçekler arasında yer almaktadır. Eğitimin temel amacı farklı sosyo-ekonomik ve kültürel arkaplana sahip çocukların ortak bilgi ve değer havuzunda hayata hazırlanmasıdır. Profesyonel bir mesleğin mensubu olarak öğretmenlerin temel amacı budur; matematik, Türkçe, sosyal bilgiler, beden eğitimi vb. bütün derslerin büyük resim içerisindeki öncelikli hedefi ortak bilgi, kültür ve duyuşsal alandaki kazanımların gerçekleştirilmesidir.

Eğitimde fırsat eşitliğini sağlamanın ilk ve en temel adımı okul ve öğretmen etkililiğini sağlamaktan geçmektedir. Profesyonel öğreticiler olan öğretmenler, profesyonel örgütler olan okullarda, uzmanlık yaklaşımıyla hazırlanmış programlarda yer alan kazanımları amatör olan öğrencilere kazandırmakla sorumludur. Bu görevi yerine getirirken bütün çocukları kapsayan zorunlu eğitimin temel amacına uygun olarak öğrencilerin beden, zihin, ahlak ve ruh gelişimine katkıda bulunacak milli bir eğitim-öğretim sunulması hedeflenmektedir. Anayasa ve kanunlarda, ülkedeki bütün vatandaşlara nitelikli eğitim sunulması temel amaç iken uygulamadaki hata, yanlış

ve eksikliklerden dolayı bu amaç gerçekleşmemekte, bazen bu durum amaçlananın tam tersi sonuçlar doğurabilmektedir. Yani eğitimin amacı bütün vatandaşlara ortak kültür, değer, mesleki vb. beceriler kazandırmak iken eğitim politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında yapılan ciddi hata, ihmal ve suiistimaller fırsat eşitliğinin bozulmasına, eşitsizliğin meşrulaştırılmasına hatta derinleşmesine neden olabilmektedir. Bu durum, hastayı iyileştirmek için hazırlanmış bir ilacın doğru zaman, miktar ve ortamda verilmemesi sonucunda hastalığın ağırlaşmasına ve kronikleşmesine yol açmasına benzemektedir. Sağlık görevlilerinin işini iyi yapmaması, görevini ihmal etmesi ve hasta ile yeterince ilgilenmemesine bağlı olarak ortaya çıkan hata, eksik ve ihmaller zinciri şifa bulmaya gelen insanların kronik hastalara dönüşmesine yol açabilmektedir. Okul ve öğretmenlerin programda yer alan kazanımları öğrencilere tam ve eşit olarak kazandıramamasının bir sonucu olarak öğrencilerin hayata hazırlanamaması, tedavi olarak iyileşmesi gereken bir hastanın daha kötüleşmesi anlamına gelmektedir.

Eğitimde fırsat eşitsizliğinin en temel sebeplerinden biri devlet okullarının beklenti ve ihtiyaçlara cevap verememesinin bir sonucu olarak ailelerin ön plana çıkması ve çocukların okul başarısı üzerinde birinci derecede etkili olmalarıdır. Okullarda verilen eğitimden veya öğretmenlerin performansından memnun olmayan aileler, kendi sosyo ekonomik durumlarına bağlı olarak çeşitli arayışlar içerisine girmektedir. Devlet okullarında çocuklarıyla yeterince ilgilenilmediği, sınav kaygısı, güvenlik sorunları, kalabalık ortam vb. nedenlerle aileler devlet okulu yerine özel okul, açık lise, dersane, etüt merkezi ve özel hoca gibi yöntemleri denemektedir. Maddi olanakları ortalama gelir düzeyi ve üzerinde olan ailelerin çocuklarını özel öğretim kurumlarına göndermeleri ve buralarda çocukları için daha özel ortamlarda eğitim-öğretim sunulması bu öğrencilerle devlet okullarında kalan öğrenciler arasında eşitsizliğe neden olmaktadır. Zeka olarak aralarında çok fazla fark olmamasına rağmen, çevresel uyıcıların düzenlenmesi, zenginleştirilmesi ve geliştirilmesinin bir sonucu olarak aynı yaş grubundaki çocuklar arasında gittikçe büyüyen bir fark oluşmaktadır. Aslında sosyo ekonomik olarak orta gelir seviyesinin üzerinde olan ailelerin özel kurumları tercih etmesiyle devlet okullarındaki yükün kısmen de olsa hafiflemesi ve sayının azalmasına bağlı olarak kalan daha az sayıdaki öğrenciye daha nitelikli bir eğitim-öğretim verilmesi gerekirken, bu durum gerçekleşmemekte, sosyo ekonomik duruma bağlı olarak öğrenciler arasındaki fark büyümektedir. Ailelerin çocukları için devlet okulları yerine özel öğretim kurumlarını tercih etmesi, özel ders aldırması, dersane veya etüt merkezlerini seçmesi genel olarak aşağıdaki nedenlerle ilişkilendirilmektedir (Sönmez, 2022):

- Lise ve üniversite sınavlarına daha iyi hazırlanma,*
- Daha fazla sosyal ve sportif faaliyetlerin olması,*
- Güvenlik kaygısının az olması,*
- Öğretmen ve yöneticilerin öğrencilere ve ailelere daha fazla ilgi göstermesi,*
- Sınıflarda daha az öğrenci olması,*
- Çalışan anneler için tam gün eğitim olması,*
- Yabancı dil desteği verilmesi,*
- Öğle yemeği verilmesi,*

Bu ve benzeri sebepler ailelerin özel öğretim kurumlarını tercih etmesinin en temel sebepleri olarak sayılmaktadır. Aileler sosyal ve bilişsel yönden çocuklarına daha iyi eğitim-öğretim verilmesi ve daha fazla ilgi gösterilmesi için özel öğretim kurumlarını tercih etmektedir. Bu sebeplerin aslında olağanüstü ve üst düzey beklentiler olmadığı, normalde her okulda olması gereken özelliklerin dile getirildiği görülmektedir. Devlet okullarında bu özelliklerin olmaması eğitim sistemi açısından önemli bir eksikliklerdir. Sınav başarısı, sosyal ve sportif faaliyetler, güvenlik ihtiyacı, yeterli ilgi, öğle yemeği gibi hususlar her ailenin çocuğu için isteyebileceği normal beklentilerdir. Devlet okullarının bu açılarından zayıf olduğu, öğrencileri kuşatmadığı ve aile beklentisini karşılayamadığı ortaya çıkmaktadır. Eğitimin amaçları ve hedefleriyle örtüşmeyen bu gibi durumlar öğrenciler arasında fırsat eşitsizliğinin zeminini oluşturmaktadır. Her öğrencinin hakkı olan bu gibi olanaklara sadece sosyo ekonomik durumu iyi olan aile çocuklarının sahip olması, fırsat eşitsizliğini oluşturan ve ilerleyen süreçte meşrulaştıran, hatta derinleştiren bir faktöre dönüşmektedir. Devletin eğitim politikaları, okullar ve öğretmenler öğrenci ve ailelerin beklenti ve ihtiyaçlarına karşılık veremediği için fırsat eşitsizliğine zemin hazırlamaktadır. Devlet okullarındaki eğitimin niteliğinin artırılması, merkezi sınav sisteminin değiştirilmesi, öğretmen ve yöneticilerin öğrenci ve ailelere daha fazla ilgi göstermesi, okullardaki sosyal faaliyetlerin artırılması gibi adımlar ülkedeki eğitimin niteliği açısından atılması gereken normal adımlardır.

Eğitimde Fırsat Eşitsizliğini Meşrulaştıran ve Derinleştiren Bir Faktör Olarak Aile Katılımı

Eski toplumlara ilişkin tarihsel bir okuma yapıldığında aile yapısı ve zenginliğine bağlı olarak nesilden nesile devam eden bir kast sisteminden söz edilmektedir. Toplumsal sınıf ayrılıklarına dayanan bu kast sisteminin Hindistan, Afrika ve Çin gibi ülkelerde hala etkisini devam ettirdiği ileri sürülmektedir. Buna göre ailenin sosyal sınıfı, çocukları aracılığıyla sürdürülmekte, bir anlamda çocuklar ailelerinin kaderini yaşamaktadır. Genel olarak sosyo ekonomik veya soy açısından seçkinlerle asker, din adamı, üst düzey yönetici gibi bürokrasiyi yönetenlerin bulunduğu sınıf ile sıradan halkın ait olduğu sınıf arasında fark olmakta, bunlar birbirleriyle evlenememekte, sınıf değiştirememekte ve kendi sosyal sınıfının dışına çıkamamaktadır. Aile etkisinin her şey olduğu bu gibi toplumlardan günümüz demokratik ve sosyal hukuk devletlerine geçiş sanıldığı gibi kolay olmamış, eskiye ait ilkel uygulamaların başka isimler altında örtülü olarak devam ettiği iddia edilegelmiştir. Coleman ve arkadaşlarının yaptığı araştırma sonuçları tarihsel bir durumun modern versiyonuna benzemektedir. Çocuklara ailede ve sosyal ortamda yüklenen özellikler, okulda öğretilenlerin önüne geçmekte, aileden kaynaklanan özellikler okula rağmen belirleyici ve baskın olarak çocuğun şimdiki ve ileriki hayatını şekillendirmektedir. Bu durum okullar ve öğretmenler için alarm zillerinin çalmaya başladığını göstermektedir. Okulların ve eğitim sisteminin asli görevi, aile yapısı ne olursa olsun bütün çocuklara temel bilgi ve değerleri kazandırmak, sosyalleşmeyi sağlamaktır. Brookover vd. (1983) aile desteğinin okulun öğrenci başarısını sağlama sürecindeki sorumluluğunu azaltmayacağını, belirleyici faktör konumuna geçmemesi gerektiğini, okul ve öğretmenlerin aile desteğinden bağımsız olarak öğrenci başarısını sağlama gibi bir zorunluluğu olduğunu ifade etmektedir. Eğer ailelerden kaynaklanan eşitsizlikler okul ortamında giderilemez veya

azaltılamaz ise okullar, dolayısıyla eğitim sistemi işlevini kaybetmiş demektir. Sosyo ekonomik, sosyo kültürel, psiko-sosyal vb. açılardan anne ve babalar farklı özelliklere sahip olabilirler ve bu sosyolojik olarak normal kabul edilebilir; normal olmayan, anne babalara ait olan bu gibi farklılıkların çocukları aracılığıyla nesilden nesile taşınması ve bunun bir kader haline getirilmesidir. Eğitim, okul ve öğretmenlerin görevi bu gibi farklılıklara sahip ailelerden gelen çocuklara ortak bilgi, beceri ve değerleri kazandırmak ve çocukları yetişkin hayatına hazırlamaktır. Kişilerin toplumda, bürokraside ve yönetimde yükselmeleri ve daha başarılı olabilmeleri aldıkları eğitim ve gösterdikleri çaba ile ilişkili olmak durumundadır. Eğitim bir anlamda sosyal hareketlilik merdiveni olarak işlev görmelidir. Eğitim ve okul dışındaki faktörlerin çocuğun gelecekteki hayatı üzerinde daha etkili olması, kast sistemi benzeri aileye ve soya bağlı faktörlerin örtülü olarak devam ettiğini göstermektedir.

Çocukların okulda aldıkları eğitim üzerinde aile özellikleri hangi düzeyde etkilidir? Hangi çocukların aileleri okul ile iş birliği yapmaktadır? Okul ile iş birliği yapmayan ebeveynlere ait çocukların ortak özellikleri nelerdir? Bu sorulara cevap vermeden önce ideal duruma ilişkin bir açıklama yapmak gerekmektedir. Bir eğitim sistemi için okul-aile iş birliği hayati derecede önemlidir ve bütün ailelerin çocuklarının daha nitelikli bir eğitim alabilmesi için okul ile iş birliği yapması gerekmektedir. Okul ile iş birliği yapan ailelere ait çocukların büyük oranda daha başarılı, sosyal ve kurallara uyan çocuklar olduğu bilinmektedir. Bu, madalyonun bir yönüdür ve mevcut duruma bakıldığında bazı okul öncesi ve özel okullar hariç neredeyse bütün okullar, aile iş birliği konusunda yasal mevzuatı yerine getirme adına yıl içinde genel kurullar yapmakta ve kâğıt üzerinde yönetim-denetim kurulları oluşturulmaktadır. Öğrenci başarısını artırma, okul içerisindeki sorunları çözme veya öğrencilere daha nitelikli bir eğitim ortamı oluşturma noktasında öğretmenler ile anne-babaların sistemli bir iş birliği içerisine girdiklerini söylemek mümkün değildir. Genellikle ilgili anne-babalar okul ve öğretmenle görüşmekte, okula destek olmakta, öğretmenleriyle iletişim geliştirmekte, dolayısıyla bu ailelerin çocukları da genellikle başarılı olmaktadır (Aslanargun ve Özaka, 2018). Şöyle bir kısır döngüden bahsetmek mümkündür: ilgili ve sorumlu aileler okul ve öğretmenlerle iş birliği yapmakta, bu ailelere ait çocuklar da genellikle başarılı olmaktadır veya başarılı çocukların aileleri okul toplantılarına katılmakta, sorunlu ve başarısız çocukların aileleri okul ile pek fazla iletişime girmemektedir. Diğer bir ifade ile gerçek anlamda okul-aile iş birliği yapılamamakta ve çocukların daha nitelikli bir eğitim alabilmesi için öğretmenler ile aileler bir araya gelmemektedir; sadece bazı çocukların aileleri okuldaki toplantılara katılmakta, bazıları katılmamaktadır. İş birliği, sorun çözme veya ortak bir amaç çerçevesinde sistemli olarak bir araya gelme durumu söz konusu değildir. Geleneksel anlamda aile katılımı söz konusu olduğunda çocukların okul başarısını doğrudan etkileyen konular yerine daha çok ailelerin okula lojistik destek sağlama şeklinde gerçekleştiği ifade etmektedir (Brookover vd, 1982).

İlgili ve sorumlu aileler çocuklarını okul öncesi dönemden başlamak üzere okula göndermekte, ödevlerini takip etmekte, gerektiğinde fedakârlıkla bulunarak kaynak ve materyal yönünden desteklemekte, evdeki ortamı buna göre düzenlemekte, gerektiğinde birlikte ders çalışarak tablet, bilgisayar ve TV gibi faktörleri sınırlandırmaktadır (Aslanargun, Bozkurt ve Sarioğlu, 2018). Kısaca sosyal, fiziki ve psikolojik yönden çocuğa gerekli ortam hazırlanmakta

ve destek sunulmaktadır. Bu özelliklerde aileye sahip olmayan veya ailesi olmayan çocukların durumu ne olacaktır? Eğer okullar ve öğretmenler ailevi özellikleri ne olursa olsun bütün öğrencilere aynı etkililikte ulaşamaz, herkesin eşit bir şekilde öğrenebilmesi için çaba göstermez ve buna uygun okul/sınıf ortamları kurgulanmaz ise fırsat eşitsizliğinin büyümesine zemin hazırlanmış olacaktır. Okula başlama döneminde ailevi ilgi ve desteğe sahip çocuklar, bu olanaklara sahip olmayanlara göre hazırbulunuşluk yönünden oldukça avantajlı başlamaktadır. İlk basamaktaki hazırbulunuşluk yönünden bu eşitsiz durum okul ve öğretmenler tarafından fark edilerek zaman içerisinde herkesin öğrenebileceği ortamlar oluşturularak telafi edilmezse ilerleyen zamanda bu fark daha da büyüyecektir. Ailevi açıdan dezavantajlı olan çocukların ailelerine yönelik planlı, sistemli ve geliştirici iş birliği ortamları oluşturularak bu aileleri de çocuklarıyla yakından ilgilenir düzeye getirilmedikçe veya çocukların ailevi yönden sahip oldukları bu dezavantajı okul içerisinde giderecek ortamlar ve mekanizmalar oluşturularak çocukları kazanmaya yönelik çalışmalar yapılamaz ise durum daha da riskli hale gelecektir. İlgili ve sorumlu aileler çocuklarıyla ilgilenmeye üst sınıflarda da devam edecek, çocuklarını yönlendirecek ve hayata hazırlayacaktır. Ailesi bu özelliklere sahip olmayan çocuklar ise bu olanaklardan mahrum kalacak, aynı düzeyde olduğu akranlarıyla aralarındaki fark gittikçe büyüyecek ve bir noktadan sonra telafi edilemez düzeye ulaşacaktır. Genel sosyolojik durum böyle gerçekleşmektedir; bu durumun istisnası olabilecek durumlar “çobanlık yaparken dereceye girdi” şeklinde TV haberlerine konu olmaktadır. Zaten haberlere konu olması bile bu durumun olağanüstü bir şey olduğunu, döngüyü kıran istisnai bir durum olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Diğer bir örneğe göre (Kartal, 2018) Türkiye’de asgari ücretle geçinen ücretli sayısı bütün ücretliler içerisinde yaklaşık yüzde 40 düzeyindedir. Eğer okullarda bütün öğrencilere eşit eğitim sunulabilseydi, ailelerin sosyo ekonomik durumundan bağımsız olarak çocuklar okullarda eşit eğitim alabilseydi, en başarılı kabul edilen fen liselerindeki öğrenci ailelerinin yaklaşık yüzde 40 kadarının asgari ücretli ailelerden oluşması gerekirdi. Eğer böyle olsaydı, öğrencilerin ailevi özellikleri ne olursa olsun okullarda eşit ve etkili bir öğretim yapıldığı iddia edilebilirdi. Ancak durumun böyle olmadığı bu oranın araştırma sonuçlarına göre yüzde 5 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Araştırma raporlarına yansıdığı gibi (Candaş vd, 2010) Türkiye’deki eğitim sistemi, ailenin sosyo ekonomik durumunun öğrenci başarısı üzerinde yarattığı dezavantajlı durumu ortadan kaldırmamakta ve çocuklar ailelerinin sosyo ekonomik durumuna göre etkili veya etkisiz eğitim almaktadır.

Sonuç

Eğitimde fırsat eşitliği sağlamanın ilk ve en temel adımı okulların etkililiğini arttırmak, diğer bir ifade ile aile özelliklerinden bağımsız olarak kazanımları bütün öğrencilere öğretebilmektir. Sosyolojik bir gerçek olarak ilgili, sorumlu ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki aileler çocuklarıyla daha fazla ilgilenebilir, sosyal ve ekonomik sermayelerini çocukları için seferber edebilirler. Ancak etkili bir eğitim sistemindeki etkili okullar ve öğretmenler ailelerden kaynaklanan eşitsiz durumları telafi edebilir veya makul bir düzeye getirebilir. Okul ve öğretmen etkililiği, dezavantajlı aile çocuklarının öğrenebilmesi, meslek sahibi olabilmesi ve üst sosyo ekonomik seviyelere çıkabilmesi için tek seçenektir. Etkili okullar ve öğretmenler sosyal hayatta üretilen ve öğrencilere doğal olarak yüklenen eşitsizliği eğitim aracılığıyla dengeleyecek ve giderecek en temel faktör iken

etkisiz eğitim sistemlerindeki etkisiz okullar ve öğretmenler bu eşitsizliği sürdürmekte, meşrulaştırmakta ve derinleştirmektedir.

Kaynakça

- Aslanargun, E., Bozkurt, S. ve Sarıoğlu, S. (2016). Sosyoekonomik değişkenlerin öğrencilerin akademik başarıları üzerine etkileri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 213-234.
- Aslanargun, E. (2018). Akademik başarıları yüksek olan öğrencilerin başarı düzeylerine ailelerinin katkıda bulunma biçimleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 9-22.
- Brookover, W., Beamer, L., Eftim, H., Hathaway, D., Lezotte, L., Miller, S., Passalacqua, J. and Tornatzky, L. (1982). *Creating Effective Schools: An In-Service Program for Enhancing School Learning Climate and Achievement*, Florida: Learning Publication, Inc. Holmes Beaches.
- Candaş, A., Yılmaz, V., Günseli, S. ve Çakar, B. Y. (2010). *Türkiye’de eşitsizlikler: Kalcı eşitsizliklere genel bir bakış*. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Açık Toplum Vakfı.
- Sönmez, A. (2022). Öğretmen olan velilerin çocuklarını devlet okulu yerine özel okula gönderme sebepleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Projesi, Düzce Üniversitesi, Düzce.
- Jorgensen, M.A. & Hoffmann, J. (2003). *History of the No Child Left Behind Act of 2001 (NCLB): Assessment Report*: Pearson Education.
- Kartal, A. (2018). *Fen lisesinde okuyan öğrenciler ailelerinin sosyokültürel yapılarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi, Düzce.
- Lezotte, L. W. (1993). Creating effective schools today and tomorrow, *The Journal for Quality and Participation*, 16(1), 22-30
- MEB, (1973). Milli Eğitim Temel Kanunu, Erişim tarihi: 19.10.2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>
- TTKB, (2022a). Geçmişten Günümüze Milli Eğitim Şuraları, Erişim tarihi: 19.10.2022. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-mill-egitim-sralari/icerik/328>
- TTKB, (2022b). 20. Milli Eğitim Şurası Kararları Temel Eğitimde Fırsat Eşitliği, Erişim tarihi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_12/08163100_20_sura.pdf

Eğitimde fırsat eşitsizliğinin fırsat eşitsizliğinin nedeni olarak okul/ öğretmen etkisizliği ve aile katılımı

